

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2020.12.20>

Перхун С.О.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0002-6631-2632

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ

Постановка проблеми. Ефективна протидія кримінальним правопорушенням, пов'язаним з використанням інтернет-банкінгу, залежить від своєчасного початку досудового розслідування та застосування сучасних форм і методів розкриття й розслідування протиправних діянь. У кримінальних провадженнях зазначеної категорії важливого значення набуває подальший етап розслідування, який, на думку більшості вчених, починається з моменту пред'явлення особі підозри. Натомість окремі вчені визначають інші моменти початку реалізації вказаного етапу, у зв'язку з чим виникає низка дискусійних питань, які потребують з'ясування. Крім того, існує потреба у визначенні переліку процесуальних дій і заходів, які необхідно проводити на вказаному етапі для забезпечення найбільш об'єктивного процесу розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок в опрацювання питання щодо подальшого етапу розслідування різних категорій кримінальних правопорушень зробили такі науковці, як Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Н. В. Павлова, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. А. Самойленко, Д. Б. Сергеева, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. М. Хотенець, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та ін. У нашому дослідженні конкретизовано сутність вказаної наукової категорії під час розслідування визначеного виду криміналь-

них правопорушень з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції окремих дослідників.

Метою статті є дослідження особливостей подальшого етапу розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виклад основного матеріалу. Стосовно подальшого етапу розслідування А. Ф. Волобуєв зауважив, що цей етап починається з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні злочину. До головних завдань подальшого етапу розслідування можуть бути зараховані такі: 1) формування системи доказів з обвинувачення особи в учиненні злочину (будуть відображені в обвинувальному акті); 2) установлення всіх співучасників злочину та збір доказів для їх обвинувачення; 3) забезпечення відшкодування заподіяних збитків, збір інформації про особистість підозрюваного (обвинуваченого). У кожній окремій методиці розслідування на цьому етапі розглядаються типові слідчі ситуації та комплекси слідчо-розшукових дій, що їм відповідають. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування визначаються позицією, яку займає особа, якій було повідомлено про підозру в учиненні злочину [3, с. 13].

Натомість інші науковці наголошують на тому, що завдання подальшого збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, встановлення всіх елементів предмета доказування вирішують на подальшому етапі. Тактика слідчих (розшукових) дій може змінюватися залежно від завдань, які стоять перед ними, та зумовлена слідчою ситуацією.

Усе це спонукає до відмови від будь-якого шаблону в діяльності слідчого, адже розслідування є творчим процесом. У ньому немає місця схематизму, непродуманим аналогіям, наслідуванню та швидкоплинним рішенням. Окрема методика не повинна обмежувати ініціативу слідчого. Вона завжди є лише комплексом рекомендацій, творча реалізація яких дозволяє уникнути помилок [4, с. 201].

На думку А. П. Шеремета, характер типових слідчих ситуацій на наступному етапі розслідування переважно залежить від результатів першочергових слідчих дій. В одних випадках основним напрямом розслідування є розшук уже встановленого злочинця, у других – не встановленого, у третіх – спрямованість на збирання додаткових фактичних даних. На цьому етапі здійснюють планування розслідування за обраним напрямом, проводять відповідні слідчі (розшукові) дії. Слідчий тісно співпрацює з органами дізнання та завершує збирання й попередню оцінку доказів [8, с. 337]. Досить цікавою в контексті зазначеного вважаємо думку колективу вчених-криміналістів під керівництвом В. Ю. Шепітька, які дійшли висновку, що діяльність уповноваженої особи на подальшому етапі розслідування має розпочинатися з аналізу й оцінки зібраних фактичних даних, урахування нових слідчих ситуацій, визначення подальшого спрямування розслідування. Типовими слідчими ситуаціями на цьому етапі розслідування можуть бути такі: встановлено конкретну особу та її причетність до вчиненого шахрайства, пред'явлено обвинувачення; є підозрюваний, зібрано докази, але їх недостатньо для встановлення причетності підозрюваного до вчиненого шахрайства, обвинувачення не пред'явлено; зібрано недостатньо доказів, немає підозрюваного, не встановлено особу злочинця; зібрані докази свідчать про відсутність складу злочину (шахрайства) у діях підозрюваного. Якщо особу підозрюваного встановлено, то може йтися про такі типові слідчі ситуації: підозрюваний визнає себе винним; підозрюваний не визнає себе винним [2, с. 454].

Водночас С. І. Марко переконує, що «наступний етап розслідування відповідно до загальних положень криміналістичної методики може мати два напрями розвитку: 1) якщо злочин не вдалося розслідувати по “гарячих слідах”, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: доручення оперативним підрозділам встановити особу злочинця, свідків, місце знаходження майна чи грошових коштів, отриманих злочинним шляхом; проведення повторних і додаткових слідчих (розшукових) дій, проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо; 2) якщо особу шахрая встановлено та затримано, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: повідомлення про підозру та допит підозрюваного, обрання запобіжного заходу, вжиття інших необхідних заходів забезпечення кримінального провадження, обшук підозрюваного за місцем проживання, за місцем роботи з метою виявлення предметів злочину, слідів злочину, порівняльних зразків, пред'явлення підозрюваного для впізнання потерпілим і свідкам, одночасні допити, призначення ідентифікаційних, судово-психіатричних та інших видів судових експертиз, проведення слідчого експерименту тощо» [1, с. 748]. Таким чином, більшість науковців, положення з досліджень яких ми навели вище, підтримують позицію, що подальший етап розслідування починається з моменту пред'явлення особі підозри.

Стосовно процесуальних дій та заходів, які необхідно проводити на подальшому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, слід визначити такі:

- допит підозрюваного;
- пред'явлення особи для впізнання (за фотознімками, у натурі, за голосом);
- обшуки за місцем проживання чи перебування підозрюваного;
- огляд електронно-обчислювальної техніки (комп'ютери, смартфони, планшети, жорсткі диски);
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- одночасний допит раніше допитаних осіб;

– призначення та проведення судових експертиз.

У контексті пред'явлення підозрюваного для впізнання варто навести твердження В. Ю. Шепітька, який слушно зауважив, що «...шахраї досить часто змінюють свій зовнішній вигляд перед учиненням злочину, одягають не притаманний їм одяг; змінюють зачіску, відпускають бороду чи вуса, надягають окуляри. Тому під час пред'явлення їх для впізнання необхідно дати змогу особі, яка впізнає, спокійно та уважно ознайомитися із зовнішністю осіб, яких йому пред'являють. Пред'являють для впізнання також окремі речі чи предмети, що могли належати потерпілому» [2, с. 455]. Крім того, слушною щодо заходів підготовчого етапу пред'явлення для впізнання слід визнати позицію К. О. Чаплинського, який серед них виокремив такі: попередній допит особи, яка впізнає (потерпілий, свідок); прийняття рішення про проведення впізнання; визначення місця, часу та способу проведення впізнання; визначення черговості пред'явлення для впізнання (якщо кілька злочинців); створення оптимальних умов для проведення цієї слідчої дії; визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання; підготовка необхідних науково-технічних засобів; забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у цій слідчій дії; залучення (за потреби) спеціалістів або перекладача; добір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання; складання плану проведення впізнання; залучення понятих (не менше двох); проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників цієї слідчої дії [6, с. 10–11].

З приводу окремих елементів підготовчого етапу В. В. Сисолягін слушно зазначає, що основною особливістю пред'явлення для впізнання підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інтернет-банкінгу, є обов'язкове його проведення за умови можливості встановлення потерпілим тотожності правопорушника за голосом (у випадках

телефонної розмови) або в натурі (за умови розмови за допомогою відеоконференції)» [9, с. 89]. Водночас опрацювання матеріалів судово-слідчої практики дозволило нам дійти висновку, що пред'явлення для впізнання в кримінальних провадженнях за фактом учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу в переважній більшості випадків (86 % від усіх пред'явлень) проводилося за фотознімками.

Серед інших процесуальних дій, які потрібно проводити на подальшому етапі розслідування шахрайства, В. Ю. Шепітько виокремив допит підозрюваного. На час допиту, як зазначав автор, уповноважена особа вже має необхідну інформацію про подію протиправного діяння, а також зібрано необхідні докази для викриття допитуваного в учиненні шахрайства. Уповноважена особа, на думку дослідника, може використовувати низку тактичних прийомів, таких як постановка контрольних запитань, пред'явлення доказів (зокрема різних документів), оголошення показань свідків [2, с. 455]. Своєю чергою К. О. Чаплинський на основі опрацювання результатів анкетування працівників правоохоронних органів з'ясував, що серед найбільш поширених тактичних прийомів допиту підозрюваного є «встановлення психологічного контакту – 100 % респондентів; викладання показань у формі вільної розповіді – 94 %; постановка запитань – 100 %; створення напруги – 47 %; використання різних темпів допиту – 36 %; спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізичними реакціями – 39 %; пред'явлення доказів – 87 %; використання фактора раптової пам'яті – 63 %; актуалізація забутого в пам'яті допитуваних – 57 %; створення уявлення про інформованість слідчого – 28 %; розповідь слідчим версій про вчинений злочин або ймовірний розвиток події – 18 %; приховування меж інформованості слідчого – 59 %; використання конфліктів у злочинній групі – 21 %; застосування науково-технічних засобів – 21 %» [7, с. 164–165].

На підставі результатів опрацювання анкетування працівників правоохоронних органів встановлено, що під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу вони використовують такі тактичні прийоми:

- встановлення психологічного контакту – 96 %;
- застосування фактору раптовості – 61 %;
- створення уявлення про інформованість уповноваженої особи – 91 %;
- пред'явлення речових доказів і матеріалів справи – 29 %;
- зміна темпу допиту (із швидкого на повільний та навпаки) – 47 %;
- створення напруги – 72 %;
- використання відеозапису – 38 %.

Щодо пред'явлення речових доказів і матеріалів справи, який ми вважаємо одним з найбільш ефективних тактичних прийомів для вирішення конфліктних ситуацій допиту підозрюваного, слід зауважити, що варто демонструвати такі об'єкти, як:

- протоколи допитів потерпілих і свідків;
- жорсткі диски та флеш-накопичувачі з відомостями про операції з інтернет-банкінгу;
- протоколи пред'явлення підозрюваного для впізнання з позитивним наслідком (особу впізнано за фото, голосом чи в натурі);
- скріншоти з хмарних сховищ;
- скріншоти переписки з потерпілими.

Наприклад, на початку серпня 2020 року, перебуваючи за місцем свого проживання, гр. Й. у мережі Інтернет, маючи необхідні знання в користуванні ЕОТ, а саме в роботі з персональним комп'ютером, зокрема ноутбуком та мобільним телефоном, які підключені до мережі «Інтернет», використовуючи логін і пароль для входу в соціальну мережу «Instagram», у тому числі як електронний магазин з продажу різного роду товару, причому не маючи в наявності жодного товару, створюючи фейкові сторінки з подібними назвами реальних інтернет-магазинів, зв'язувалась з потерпілими, які бажали придбати товар. Зокрема, гр. Й. створила фейкові сто-

рінки в соціальній мережі «Instagram», які мають облікові записи під різними назвами. Надалі шахрайка видавала себе адміністратором або працівником вказаних інтернет-магазинів (згідно з «пролайканими» постами на сторінках магазинів, залишеними коментарями та кількістю підписників на сторінках інтернет-магазинів), ззовні копіювала сторінку інтернет-магазину, дублюючи в себе на фейкових сторінках всі запропоновані товари магазинів, тобто вела підготовку своїх фейкових сторінок до функціонування. Потерпілі зв'язувались з гр. Й. через соціальну мережу «Instagram» у вбудованому месенджері «Direct», де були розміщені фейкові сторінки Інтернет-магазинів, або через месенджери «Viber», «WhatsApp», де в процесі спілкування з потерпілими засобами «Viber», «WhatsApp» та «Instagram» вводила їх в оману, запевняючи потерпілих про правдивість викладеної нею інформації на фейкових сторінках. Шахрайка, повідомивши недостовірні дані стосовно отримання останньою шкіряної жіночої сумки «Hermes» після оплати її вартості, та надала реквізити банківської картки, на яку необхідно здійснити перерахування грошових коштів у сумі 1000 грн як оплату за придбане майно [5]. Після затримання гр. Й. як підозрюваної остання не бажала давати показання, але після пред'явлення скріншотів переписки з потерпілою шахрайка почала надавати правдиві покази.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що подальший етап розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу починається з моменту пред'явлення особі підозри. Щодо процесуальних дій і заходів, які необхідно проводити на подальшому етапі його розслідування, було визначено такі: допит підозрюваного; пред'явлення особи для впізнання (за фотознімками, у натурі, за голосом); обшуки за місцем проживання чи перебування підозрюваного; огляд ЕОТ (комп'ютери, смартфони, планшети, жорсткі диски); тимчасовий доступ до речей і документів; одночасний допит

раніше допитаних осіб; призначення та проведення судових експертиз. Встановлено, що пред'явлення для впізнання в кримінальних провадженнях за фактом учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу переважно (86 % від усіх пред'явлень) проводили за фотознімками. З'ясовано, що для вирішення конфліктних ситуацій допиту підозрюваного застосовують такі тактичні прийоми: встановлення психологічного контакту; застосування фактору раптовості; створення уявлення про інформованість уповноваженої особи; пред'явлення речових доказів і матері-

алів справи; зміна темпу допиту (із швидкого на повільний та навпаки); створення напруги; використання відеозапису. Стосовно пред'явлення речових доказів і матеріалів справи констатовано, що серед них варто демонструвати такі об'єкти, як протоколи допитів потерпілих і свідків; жорсткі диски та флеш-накопичувачі з відомостями про операції з інтернет-банкінгу; протоколи пред'явлення підозрюваного для впізнання з позитивним наслідком (особу впізнано за фото, голосом чи в натурі); скріншоти з хмарних сховищ; скріншоти переписки з потерпілими.

Анотація

Наукова стаття присвячена деяким аспектам розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Розглянуто подальший етап кримінальних провадження за фактом учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Зазначено, що подальший етап розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу починається з моменту пред'явлення особі підозри. Стосовно процесуальних дій і заходів, які необхідно проводити на подальшому етапі його розслідування, було визначено такі: допит підозрюваного; пред'явлення особи для впізнання (за фотознімками, у натурі, за голосом); обшуки за місцем проживання чи перебування підозрюваного; огляд електронно-обчислювальної техніки (комп'ютери, смартфони, планшети, жорсткі диски); тимчасовий доступ до речей та документів; одночасний допит раніше допитаних осіб; призначення та проведення судових експертиз.

Встановлено, що пред'явлення для впізнання в кримінальних провадженнях за фактом учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу в переважній більшості випадків проводилось за фотознімками.

З'ясовано тактичні прийоми, які застосовуються для вирішення конфліктних ситуацій допиту підозрюваного, зокрема: встановлення психологічного контакту; застосування фактору раптовості; створення уявлення про інформованість уповноваженої особи; пред'явлення речових доказів і матеріалів справи; зміна темпу допиту (із швидкого на повільний та навпаки); створення напруги; використання відеозапису.

Стосовно пред'явлення речових доказів і матеріалів справи зауважено, що варто демонструвати такі об'єкти: протоколи допитів потерпілих і свідків; жорсткі диски та флеш-накопичувачі з відомостями про операції з інтернет-банкінгу; протоколи пред'явлення підозрюваного для впізнання з позитивним наслідком (особу впізнано за фото, голосом чи в натурі); скріншоти із хмарних сховищ; скріншоти переписки з потерпілими.

Ключові слова: шахрайство, інтернет-банкінг, розслідування, подальший етап, типова слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія.

Perkhun S.O. Peculiarities of the further stage of fraud investigation in the field of Internet banking use

Summary

The scientific article is devoted to some aspects of the investigation of fraud in the use of Internet banking. The further stage of criminal proceedings based on the fact of committing the investigated category of criminal offenses is considered.

It is noted that the further stage of the investigation of fraud in the field of Internet banking begins from the moment a person is suspected. Regarding the procedural actions and measures that must be carried out at the next stage of his investigation, the following were determined: interrogation of the suspect; presentation of a person for identification (by photographs, in kind, by voice); searches at the suspect's place of residence or stay; EOT review (computers, smartphones, tablets, hard drives); temporary access to things and documents; simultaneous interrogation of previously interrogated persons; appointing and conducting forensic examinations.

It was established that in the vast majority of cases, the presentation for identification in criminal proceedings for committing fraud in the field of Internet banking was carried out using photographs.

The following tactical techniques, which are used to resolve conflict situations of interrogation of the suspect, have been clarified, in particular: establishment of psychological contact; application of the suddenness factor; creation of an idea of the informedness of the authorized person; presentation of physical evidence and case materials; changing the pace of interrogation (from fast to slow and vice versa); creating tension; use of video recording.

Regarding the presentation of physical evidence and case materials, it was noted that among them it is worth demonstrating such objects as: protocols of interrogations of victims and witnesses; hard drives and flash drives with information on Internet banking operations; protocols for presenting the suspect for identification with a positive result (the person was identified by photo, voice or in kind); screenshots from cloud storage; screenshots of correspondence with victims.

Key words: fraud, Internet banking, investigation, further stage, typical investigative situation, investigative (search) action, covert investigative (search) action.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та доповн. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
2. Криміналістика : підручник / кол. авторів: кер. В. Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2001. 546 с.
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
4. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : у 2 ч. Ч. 2 : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Нац. техніч. ун-т України «Київ. політех. ін-т ім. Ігоря Сікорського». 2017. 505 с.
5. Справа № 407/5287/20. Архів Ленінського районного суду м. Кіровограда, 2020 р.
6. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навч.-метод. посіб. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2007. 103 с.
7. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 416 с.
8. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. 2-ге вид. Київ : Центр навч. літ., 2009. 472 с.